

Генеральна Асамблея

Distr.: General
18 October 2022
Ukrainian
Original: English

Неофіційний переклад українською сигнального невідредагованого примірника

Сімдесят сьома сесія

Пункт 69 (с) порядку денного*

Сприяння та захист прав людини: ситуація у сфері прав
людини та доповіді спеціальних доповідачів і
представників

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні

Повідомлення Генерального секретаря

Генеральний секретар має честь передати Генеральній Асамблеї доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, подану відповідно до параграфу 11 (f) резолюції 49/1 Ради з прав людини щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що склалася через російську агресію.

*A/77/150.

Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні

Резюме

У цій доповіді Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні посилатиметься на висновки щодо подій, які відбулися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у чотирьох областях – Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській – відповідно до резолюції Ради з прав людини S-34/1.

Під час цього першого етапу розслідування Комісія встановила, що, починаючи з 24 лютого 2022 р., в Україні було скоєно воєнні злочини, порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Збройні сили Російської Федерації (РФ) несуть відповідальність за переважну більшість виявлених порушень.

Українські сили в деяких випадках також вчиняли порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи два інциденти, що кваліфікуються як воєнні злочини.

У формулюванні своїх висновків Комісія, що складається з трьох експертів, застосовує стандарт доказування «заклучення на обґрунтованих підставах» на основі сукупності перевіреної інформації.

Безперервне застосування вибухової зброї з широкою зоною ураження в населених пунктах призвело до загибелі та поранення десятків цивільних осіб та спустошення цілих районів. Комісія задокументувала невибіркові атаки з використанням касетних боеприпасів, некерованих ракет та повітряних ударів під час спроб Збройних сил РФ захопити міста та менші населені пункти.

Ці системи озброєнь мають високу ймовірність невибіркової дії та завдають значної шкоди цивільному населенню. Більшість підтверджених смертей з початку бойових дій дійсно були спричинені саме цією зброєю. Житлові будинки, школи, лікарні та інші об'єкти цивільної інфраструктури було пошкоджено або зруйновано.

Комісія також встановила, що Збройні сили РФ відкривали вогонь по цивільному особам які намагалися врятуватися втечею, і що під час ведення бойових дій сторони розміщували свою військову техніку і військових таким чином, що це могло наражати цивільне населення на небезпеку, що суперечить міжнародному гуманітарному праву.

Крім того, Комісія задокументувала випадки позасудових страт, незаконного позбавлення волі, катувань, жорстокого поводження, зґвалтувань та інших видів сексуального насильства, скоєних в районах, окупованих Збройними силами РФ, у чотирьох досліджуваних нею регіонах. Людей затримували, деякі з них були незаконно депортовані до Російської Федерації, і багато досі вважаються зниклими безвісти. Від сексуального насильства постраждали особи різного віку. Жертв, у тому числі дітей, іноді змушували спостерігати за скоєнням злочинів.

Діти стали жертвами всього спектру порушень, розслідуваних Комісією, включаючи невибіркові напади, катування та зґвалтування, що призвело до прогнозованих психологічних наслідків.

Ці порушення продовжують спричиняти руйнівний вплив на жертв та осіб, які пережили насильство. Важливо, що жертви наголосили на значущості ролі правосуддя та притягнення до відповідальності. У зв'язку з цим Комісія рекомендує посилити координацію міжнародних і національних зусиль щодо притягнення до відповідальності з метою підвищення ефективності процесу та запобігання заподіяння шкоди жертвам і свідкам. Відповідно до свого мандату, Комісія прагнути сприяти ідентифікації винних.

I. Вступ

1. Цим Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні подає Генеральній Асамблеї свою першу доповідь щодо того, як просувається її робота, та попередніх висновків.
2. Резолюцією 49/1, прийнятою 4 березня 2022 р., Рада з прав людини терміново створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні з метою розслідування всіх ймовірних порушення та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. Рада зобов'язала Комісію встановити факти, обставини та першопричини будь-яких таких порушень та, де можливо, ідентифікувати винних у цих порушеннях, а також надати рекомендації, у тому числі, щодо заходів притягнення до відповідальності.
3. Рада з прав людини закликала Комісію з розслідування порушень збирати, зберігати та аналізувати докази, у тому числі через налагодження діяльності на місцях, та співпрацю із судовими та іншими органами, та надати усну доповідь Раді під час її п'ятдесят першої сесії, а також подати письмову доповідь Генеральній Асамблеї на її сімдесят сьомої сесії.
4. 30 березня 2022 р., Президент Ради з прав людини оголосив призначення Еріка Мьосе (Норвегія), Ясмінки Джумхур (Боснія та Герцеговина) та Пабло де Грейфа (Колумбія) в якості трьох незалежних членів Комісії з розслідування порушень в Україні на чолі з паном Мьосе.
5. Резолюцією S-34/1, прийнятою 12 травня 2022 р., щодо погіршення стану прав людини в Україні, Рада далі доручила Комісії розслідувати події, що відбулися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях, включно з їхнім гендерним виміром, з метою притягнення винних у цих злочинах до відповідальності, та надати результати своєї роботи Раді у формі доповіді.

II. Методи роботи

A. Мандат та методологія Комісії

6. Комісія розглядає всі порушення і утиски права людини і порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені в Україні у межах її міжнародно визнаних кордонів, а також поза територією України, якщо такі події сталися у контексті агресії Російської Федерації проти України. Керуючись принципами незалежності, неупередженості, об'єктивності та добросовісності, Комісія розглядає повідомлення про порушення незалежно від особи або громадянства ймовірної відповідальної фізичної або юридичної особи. На додаток до надання рекомендацій щодо кримінальної відповідальності та, за можливості, ідентифікації відповідальних фізичних або юридичних осіб, Комісія надаватиме рекомендації щодо інших аспектів відповідальності, на які потерпілі також мають право.
7. В усіх аспектах своєї роботи Комісія застосовує підхід, орієнтований на потерпілих, неухильно дотримуючись принципу "не нашкод", у тому числі, щодо гарантій конфіденційності отриманої інформації та захисту потерпілих і свідків.
8. З огляду на велику кількість повідомлень про порушення і утиски прав людини та порушення міжнародного гуманітарного права, що підпадають під мандат Комісії, обмеженість ресурсів і часу, труднощі з доступом до певних жертв, свідків і територій, що постраждали від бойових дій, при всьому бажанні, Комісія не здатна розглянути всі інциденти, про які повідомляється. Вона зосереджує свої зусилля на випадках, відібраних на основі серйозності звинувачень, їхньої значущості для демонстрації закономірності ймовірних порушень, доступу до жертв, свідків та підтверджуючої документації, а також географічного розташування випадків. Особлива увага

приділяється гендерним аспектам порушень та їхньому впливу на жінок, дітей та осіб, які постраждали від пережесної нерівності.

9. Висновки ґрунтуються, насамперед, на інформації з перших вуст, у тому числі шляхом проведення інтерв'ю зі свідками та жертвами ймовірних порушень і утисків. Комісія прагне отримати додаткове підтвердження з доступних первинних і вторинних джерел від держав та агенцій, фондів і програм Організації Об'єднаних Націй, організацій громадянського суспільства, засобів масової інформації та інших відповідних сторін. Комісія також звернулася із закликом надати інформацію та документацію, що має значення для її мандату.

10. Відповідно до стандарту доказування, якого дотримується більшість міжнародних слідчих комісій, Комісія включає до своєї доповіді висновки, коли на основі сукупності перевіреної інформації об'єктивний і звичайний розсудливий спостерігач мав би «обґрунтовані підстави зробити висновок», що ці факти мали місце таким чином, як вони описані. Комісія робить правові висновки за наявності обґрунтованих підстав вважати, що факти відповідають усім елементам порушення або утиску, і, де можливо, що фізична або юридична особа несе відповідальність за таке порушення або утиск.

11. Станом на час подання цієї доповіді Комісія здійснила п'ять виїздів в Україну та відвідала 27 міст, селищ та населених пунктів для проведення розслідування згаданих подій. Команда Комісії збрала та зберегла докази порушень та пов'язаних з ними злочинів.

12. При підготовці цієї доповіді Комісія спиралася на 191 інтерв'ю з 110 жінками та 81 чоловіком, проведене особисто та дистанційно, оглянула місця руйнувань, поховань, місця утримання та катувань, а також залишки зброї, та ознайомилася з великою кількістю документів та звітів. Комісія провела зустрічі з представниками органів державної влади, міжнародних організацій, громадянського суспільства та інших відповідних сторін.

13. Комісія висловлює свою вдячність тим, хто поділився своїм – часто травматичним – досвідом, та цінує допомогу, надану урядами та агенціями, фондами і програмами Організації Об'єднаних Націй та організаціями громадянського суспільства.

В. Правові рамки

14. Відповідно до резолюції 49/1, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини та міжнародне кримінальне право становлять право, застосовне до мандату Комісії.

15. Щодо міжнародного права прав людини, як Україна, так і Російська Федерація є учасницями семи із дев'яти основних правових інструментів системи захисту прав людини.¹ Крім того, Україна є стороною ще одного основного договору з прав людини, а саме Конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень. Обидві країни ратифікували Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

16. Щодо міжнародного гуманітарного права, як Україна, так і Російська Федерація є, поміж іншого, учасницями чотирьох Женевських конвенцій 1949 р.² Україна приєдналася до Додаткових протоколів I, II та III Женевських конвенцій, у той час як Російська Федерація приєдналася до Додаткових протоколів I та II та підписала

¹ Сім інструментів системи захисту прав людини є наступними: (1) Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; (2) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; (3) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; (4) Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; (5) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; (6) Конвенція про права дитини, та (7) Конвенція про права осіб з інвалідністю.

² Для повного списку договорів та протоколів міжнародного гуманітарного права, підписаних або ратифікованих/прийнятих Україною та Російською Федерацією, див. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByCountry.xsp>.

Додатковий протокол III. Разом із міжнародним договірним правом, Комісія також застосовуватиме звичаєве міжнародне гуманітарне право. Відповідні положення та правила міжнародного гуманітарного права є зобов'язуючими також для недержавних сторін, які можуть бути причетними до конфлікту.

17. Ситуація в Україні є міжнародним збройним конфліктом згідно до загальної Статті 2 чотирьох Женевських конвенцій через наявність збройних воєнних дій між двома державами із залученням їхніх відповідних збройних сил або інших сторін, діючих від їхнього імені.

18. З огляду на міжнародне кримінальне право, Комісія застосовуватиме відповідні міжнародні договори та звичаєве міжнародне право. Ані Україна, ані Російська Федерація не є державами-учасниками Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак, юрисдикція МКС поширюється на події в Україні згідно двох декларацій, поданих Україною та звернень держав-учасниць МКС.³ Римський статут та визначені ним ознаки складу злочинів надають детальний опис елементів для деяких із ймовірних злочинів. Ратифікація статуту більшістю держав-учасниць відображає Об'єднаних Націй, в цілому, відображає визначення цих злочинів відповідно до звичаєвого міжнародного права.⁴ У тих сферах, де юрисдикція МКС виявиться недостатньою, Комісія застосовуватиме ознаки складу злочинів у рамках Римського статуту за умови, що вони відображають звичаєве міжнародне право.

C. Співпраця та координування

19. Відповідно до резолюції 49/1, у ході проведення розслідувань Комісія очікує встановлення співпраці у повному обсязі із великою кількістю сторін. Комісія прагнула налагодження співпраці та встановлення діалогу із урядами України та Російської Федерації, у тому числі, з метою забезпечення доступу до регіонів, де Комісія проводить свої розслідування, та отримання відповідей стосовно певних аспектів своїх слідчих дій. Комісія завчасно надала урядам обох країн сигнальні примірники попередніх результатів своєї роботи.

20. Комісія високо цінує рівень забезпеченої урядом України співпраці та шкодує, що спроби встановити ефективну комунікацію із органами влади Російської Федерації залишаються марними, але продовжуватиме докладати зусиль.

21. Комісія ґрунтує свою роботу на обширному досвіді Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні та Управління Верховного Комісара з прав людини. З метою повного забезпечення незалежності та неупередженості Комісії, вона слідує загальноновизаним процедурам щодо налагодження такої співпраці та проводить свої розслідування незалежно та окремо від Організації Об'єднаних Націй або інших організацій.

22. На думку Комісії, повноцінна співпраця між організаціями, що документують порушення та злочини в Україні, є вирішальною у забезпеченні ефективності розслідувань та уникненні дублювання зусиль та повторної травматизації жертв та свідків. У зв'язку з цим, Комісія залучилася до взаємодії з прокуратурою МКС, а також відповідними міжнародними та національними організаціями.

D. Притягнення до відповідальності та спільне використання інформації та доказів

23. Інформація та документація, зібрана Комісією, передаватиметься компетентним слідчим, прокурорським та судовим органам з метою сприяння та прискорення проведення кримінальних проваджень на умовах дотримання справедливості, належного правового процесу, незастосовності смертної кари та згідно інших відповідних стандартів прав людини. Згода свідків та інших співрозмовників на

³ Для більш детальної інформації щодо юрисдикції МКС, у тому числі дві декларації України, див. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>.

⁴ Це витікає із практики інших механізмів УВКПЛ, таких як Слідча комісія з прав людини у Демократичній Народній Республіці Корея, A/HRC/25/CRP.1, 7 лютого 2014, fn.1451.

використання інформації третіми сторонами є основним принципом обробки таких запитів. Під час своїх розслідувань Комісія використовує протоколи для отримання інформованої згоди від жертв та свідків. У кожному випадку зважуватимуться ризики для жертв, свідків або постачальників інформації та враховуватиметься повага до конфіденційності.

III. Розвиток подій від 24 лютого 2022 року

A. Передумови

24. 24 лютого 2022 р. президент Російської Федерації Володимир Путін заявив про початок «спеціальної військової операції» в Україні через «прагнення демілітаризації та денацифікації» України. 24 лютого 2022 р. Збройні сили РФ⁵ перетнули кордон з Україною у різних місцях, у тому числі, зі сторони Білорусі, та атакували з землі, повітря та моря. Протягом днів, що передували атакам, президент Путін визнав Донецьку та Луганську області на сході України незалежними республіками. Вслід за цим, Рада Федерації Росії схвалила проведення військової операції в Україні.⁶

25. За цим послідували заклики до негайного припинення воєнних дій. Після того, як через вето Російської Федерації Раді безпеки не вдалося ухвалити проект резолюції, що вимагала від Російської Федерації припинити використання сили проти України, 2 березня 2022 р. Генеральна Асамблея висунула вимогу щодо «негайного припинення Російською Федерацією використання сили проти України» та «термінового, повного та безумовного виведення всіх військових сил з території України».⁷ 4 березня 2022, Рада з прав людини наголосила на «нагальній необхідності припинення Російською Федерацією ведення воєнних дій проти України».⁸ 16 березня 2022 р. Міжнародний суд ООН наказав Російській Федерації «припинити військові операції».⁹ Держави та регіональні органи засудили військову операцію, закликали до її припинення, та запровадили далекосяжні економічні санкції та інші заходи. Прямі та опосередковані спроби переговорів поки що не принесли успіху.

B. Військові операції

26. Українська влада оголосила воєнний стан у країні та розпочала загальну мобілізацію. Військові удари із застосуванням вибухової зброї завдавалися по всій території України, у тому числі по віддалених від лінії зіткнення районах, що призвело до значних жертв серед цивільного населення та масштабних руйнувань житлових будинків і об'єктів критично важливої інфраструктури.

27. На північному фронті станом на 24 лютого 2022 р. Збройні сили РФ просунулися в напрямку Києва та захопили ключові райони на північ і захід від міста. Вони оточили Чернігів і атакували місто потужними авіаударами та здійснювали артилерійські обстріли, що відрізало його від основних шляхів постачання та евакуації.

28. До кінця березня 2022 р. наступ на Київ зірвався. Під час відступу Збройних сил РФ з тимчасово окупованих ними населених пунктів були виявлені масштабні руйнування та десятки загиблих людей. Після цих доповідей Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію із закликом призупинити членство Російської Федерації в Раді з прав людини.¹⁰

⁵ У контексті цієї доповіді, термін «збройні сили РФ» використовуватиметься для всіх учасників бойових дій, які ідентифікують себе як збройні сили Російської Федерації, або для безпосередньо асоційованих з ними осіб.

⁶ «Лист від 24 лютого 2022 р. від постійного представника Російської Федерації до Організації Об'єднаних Націй, адресований Генеральному секретарю», S/2022/154, 24 лютого 2022 р.

⁷ A/RES/ES-11/1.

⁸ A/HRC/RES/49/1.

⁹ Міжнародний суд ООН, Наказ (англійською), 16 березня 2022 р.

¹⁰ A/RES/ES-11/3.

29. На північному сході України міста Харків та Суми швидко стали ареною важких воєнних дій у межах міста. Артилерія гатила по житловим та іншим значущим будівлям, що призвело до масштабних руйнувань. До квітня 2022 р. Збройні сили РФ відійшли з Сумської області. У травні 2022 р. український контрнаступ змусив збройні сили РФ відступити з-під Харкова. Разом з тим, артилерійські удари по місту Харків та прилеглих до нього населених пунктах продовжувались і на наступному етапі операцій.

30. На півдні України збройні сили РФ напали на Херсонську, Миколаївську та Запорізьку області та окупували кілька міст і населених пунктів. Станом на 26 лютого 2022 р. збройні сили РФ розпочали наступ на Маріуполь. Місто зазнавало безперервних обстрілів, що призвело до масштабних руйнувань. Запеклі бої тижнями перешкоджали неодноразовим спробам евакуації цивільного населення та обмежували доступ мешканців до предметів першої необхідності. Десятки тисяч цивільних мусили покинути місто. 20 травня 2022 р. Російська Федерація заявила, що отримала повний контроль над містом.

31. Тим часом, станом на 19 квітня 2022 р. «друга фаза» війни охопила переважно Донецьку та Луганську області та південний фронт. Інтенсивні багатотижневі бої точилися у місті Сєвєродонецьк та його околицях, аж до його остаточного захоплення Збройними силами РФ у червні, а також у Запорізькій області. Запеклі бої також йшли у Харківській області, доки Збройні сили України¹¹ шляхом контрнаступу у вересні 2022 р. не відвоювали значну кількість території.

32. Ведення військових операцій з території або навколо Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, а також погрози Російської Федерації застосувати свій ядерний потенціал стали предметом серйозного занепокоєння міжнародної спільноти.

C. Вплив на цивільне населення

33. Кількість жертв серед цивільного населення продовжує зростати. Від 24 лютого 2022 р. і до 17 жовтня 2022 р., УВКПЛ задокументувало 6 306 загиблими та 9 602 пораненими по всій Україні. Від 24 лютого і до 31 березня 2022 р. у чотирьох досліджуваних Комісією регіонах, за даними УВКПЛ, було вбито 1 237 цивільних осіб, у тому числі 112 дітей. Фактичні цифри, ймовірно, набагато вищі. Місяці бойових дій серйозно вплинули на інфраструктуру країни: тисячі житлових будинків, медичних та освітніх закладів були зруйновані або серйозно пошкоджені. Станом на середину жовтня 2022 р. мільйони людей втратили домівки та засоби до існування і були змушені тікати. Понад сім мільйонів людей з України попросили притулку за кордоном, та більше шести мільйонів населення стали внутрішньо переміщеними особами. У більшості постраждалих районів на території України не вистачає товарів першої необхідності та існують проблеми з доступом до гуманітарної допомоги.

34. Деякі люди, однак, залишилися у своїх будинках. Зокрема, люди похилого віку не хочуть виїжджати, незважаючи на небезпеку, тому що їм немає куди йти, вони хочуть захистити свої домівки, не хочуть бути тягарем для своїх родин або не можуть виїхати через недієздатність. Багато з них опинилися в пастці на лініях зіткнення або поблизу них, в ізоляції та у стані гострої потреби в їжі, воді, опаленні, медичній допомозі та підтримці психічного здоров'я. Ця ситуація дедалі погіршиться взимку.

35. Безперевні воєнні дії, перешкоджають здійсненню прав та основних свобод людини. Повідомляється про незліченні ймовірних порушень та утисків прав людини та порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними міжнародні злочини. 28 лютого 2022 р. Прокурор МКС розпочав розслідування звинувачень у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду¹². Численні інші

¹¹ У контексті цієї доповіді термін «Збройні сили України» використовуватиметься для всіх учасників бойових дій, які ідентифікують себе як Збройні сили України або безпосередньо з ними асоційовані.

¹² Заява Королівського радника та Прокурора МКС Каріма А.А. Хана щодо ситуації в Україні, 2 березня 2022 р.

національні та міжнародні механізми розпочали розслідування за звинуваченнями у злочинах, скоєних в Україні.

IV. **Порушення міжнародного права**

36. На сьогодні Комісія провела розслідування у Чернігівській, Харківській, Сумській та Київській областях та зосередила свої зусилля на подіях, що відбулися у лютому та березні, як зазначено у резолюції S-34/1. Комісія зосередила свою увагу на поведінці під час ведення бойових дій, включаючи використання вибухової зброї, руйнування лікарень і шкіл, а також на порушеннях проти особистої недоторканності, включаючи страти, катування і жорстоке поводження, незаконне позбавлення волі, сексуальне та гендерно зумовлене насильство. Вона також розслідувала порушення, що стосуються дітей.

37. Під час свого розслідування Комісія встановила, що порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними міжнародні злочини були скоєні в усіх регіонах, досліджених нею на сьогоднішній день.

A. **Ведення воєнних дій**

1. **Огляд**

38. Підсумовуючи приведені нижче детальні висновки, Комісія встановила, що під час ведення воєнних дій були вчинені порушення міжнародного гуманітарного права. Комісія задокументувала напади, коли вибухова зброя застосовувалася невідповідно до населених пунктів, які атакували збройні сили Росії. Комісія також виявила, що Збройні сили РФ також здійснювали напади на цивільних осіб, які намагалися врятуватися втечею. До того ж є приклади, коли обидві сторони збройного конфлікту, хоч і у різній мірі, не змогли захистити цивільне населення або цивільні об'єкти від наслідків нападів через розміщення військових об'єктів у межах або поблизу густонаселених районів.

2. **Вплив вибухової зброї на райони цивільної інфраструктури**

39. За даними УВКПЛ, застосування зброї вибухової дії з широкою зоною ураження у населених пунктах призвело до загибелі та поранень 1 495 осіб у чотирьох зазначених регіонах протягом досліджуваного періоду, що становить 70 відсотків від загальної кількості загиблих і поранених цивільних осіб у цих областях. Фактичні цифри, ймовірно, вищі. Комісія провела незалежне розслідування нападів із застосуванням вибухової зброї. Такі напади мали величезні наслідки у досліджуваних нею регіонах, наприклад, у Чернігові, Сумах та Харкові, та вплинули на всі верстви населення.

40. Напади із застосуванням зброї вибухової дії спричинили руйнівний вплив на будівлі та інфраструктуру. Тисячі житлових будинків, шкіл, лікарень та об'єктів життєзабезпечення у цих чотирьох регіонах були пошкоджені або зруйновані. Комісія на власні очі побачила масштаби пошкоджень у всіх 27 населених пунктах, які вона відвідала. У Чернігові Комісія побачила десятки будинків та інших будівель, що було зруйновано або пошкоджено під час спроби Збройних сил РФ захопити місто. У Харкові вибуховою зброєю було знищено цілі райони міста.

41. Бойові дії та напади вплинули на значну кількість лікарень, що, як правило, перебувають під особливим захистом згідно міжнародного гуманітарного права. Комісія задокументувала пошкодження або руйнування п'яти лікарень, включаючи три заклади у Чернігові, один у Сумах та один у Харкові.¹³ Чотири¹⁴ з цих лікарень

¹³ Чернігівська обласна дитяча лікарня, Чернігівська центральна районна лікарня, Тростянецька лікарня, Ізюмська лікарня, Чернігівський кардіологічний диспансер.

¹⁴ Всі за виключенням Чернігівської районної лікарні, хоча деякі пацієнти все є там перебували.

працювали, коли їх було вражено вибуховою зброєю. Три заклади¹⁵ були серйозно або повністю пошкоджені, що вплинуло на доступ цивільного населення до медичних послуг.

42. Комісія також задокументувала напади із застосуванням вибухової зброї, від яких постраждали навчальні заклади. Комісія відвідала сім таких закладів, де на власні очі побачила пошкодження.

43. Повсюдне застосування зброї вибухової дії призвело до безпосередніх та довготривалих травм та пошкоджень і суттєво зруйнувало життя людей, змусивши їх тікати або жити у страху. Одна літня жінка, яка врятувалася, в той час коли у Харкові точилися запеклі військові дії, сказала Комісії: *«Я не живу, я просто існую: в моїй душі нічого не лишилося».*

3. Невибіркові атаки із застосуванням вибухової зброї

44. Комісія дійшла висновку, що кілька нападів із застосуванням вибухової зброї, які вона розслідувала, були невивірковими і що не було вжито можливих запобіжних заходів для зменшення шкоди цивільному населенню, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. Невибірковий напад не є спрямованим на конкретну військову ціль або використовує метод чи засоби ведення бойових дій, що не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль, або наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право.

45. Такі напади є особливо складними для розслідування та встановлення відповідальної сторони згідно стандартів доказування Комісії, оскільки вони відбуваються в контексті мінливих та швидкоплинних ситуацій, а сторони збройного конфлікту використовують схожі системи озброєнь. Розслідування Комісії є поточним процесом. Отримані на сьогоднішній день докази переконливо свідчать про те, що Збройні сили РФ здійснювали невивіркові атаки.

46. Невибіркові атаки, факти яких перевірено Комісією, відбулися на територіях, підконтрольних Збройним силам України під час спроб Збройних сил РФ захопити ці території. Наприклад, у Чернігові, коли Збройні сили РФ тримали місто в оточенні у період з 25 лютого¹⁶ та 31 березня 2022 р., було скоєно численні невивіркові напади із використанням вибухової зброї. У Сумах напади відбулися у контексті безперервних спроб Збройних сил РФ взяти місто шляхом наземних боїв та авіаударів.

47. У процесі висновку щодо невивірковості нападів Комісія брала до уваги потенційне існування військових об'єктів. У деяких випадках Комісія зібрала достовірну інформацію про присутність Збройних сил України, які могли бути передбачуваною ціллю нападу, в місцях ударів або поблизу них. Тим не менш, тип і кількість використаних боєприпасів вражали цивільних осіб та цивільні об'єкти на більшій за розміром території, поза межами видимої військової цілі, що, таким чином, свідчить про невивірковість нападів.

48. Комісія задокументувала невивіркові напади із застосуванням касетних боєприпасів, що вражають велику територію і тому є невивірковими при застосуванні в населених районах. Наприклад, у Чернігові 17 березня 2022 р. касетними боєприпасами було вражено Чернігівську дитячу лікарню в той час, коли деякі з постраждалих стояли в черзі за водою в приміщенні лікарні. Внаслідок цього загинуло кілька цивільних осіб і десятки отримали поранення, в тому числі четверо дітей.

49. Комісія задокументувала невивіркові атаки із застосуванням некерованих ракет, які не можуть бути точно націлені, вражають велику площу при залповому обстрілі, а тому є невивірковими при використанні в населених районах. 16 березня 2022 р. кілька снарядів, в тому числі некерованих ракет, влучили у місце в Чернігові

¹⁵ Чернігівська центральна районна лікарня, Ізюмська лікарня, Чернігівський кардіологічний диспансер.

¹⁶ [ТАСС](#), 25 лютого 2022 р., Міністерство оборони Російської Федерації заявило, що підрозділи російських збройних сил «завершили блокаду Чернігова» (доступно лише російською).

біля супермаркету, де цивільні стояли в черзі за хлібом, в результаті чого загинуло щонайменше 14 цивільних осіб і 26 отримали поранення.¹⁷

50. Значної шкоди цивільному населенню, як стосовно жертв, так і стосовно пошкоджень будівель та інфраструктури, спричинили невибіркові авіаудари із застосуванням численних некерованих бомб у населених пунктах. 3 березня 2022 р. літак скинув кілька некерованих бомб на житловий район у районі перехрестя вулиць Чорновола та Кругової в Чернігові, внаслідок чого загинуло щонайменше 14 цивільних осіб і десятки отримали поранення. Комісія побачила великі воронки та руйнування, які вказують на те, що принаймні шість боеприпасів вразили радіус близько 130 метрів, завдавши значної шкоди інфраструктурі. Приблизно в той же час, також у Чернігові, літак скинув кілька некерованих бомб на район Подусівка, приблизно за два кілометри на схід від місця першої атаки, в результаті чого загинуло принаймні шестеро цивільних, включаючи одну дитину. Вплив атаки вразив площу понад 500 метрів і зачепив велику територію, яка включала дві школи та житлові будинки. В обох випадках Комісія виявила поблизу потенційні військові об'єкти, які могли бути запланованою ціллю. Однак територія, якій було завдано удару, була набагато більшою, і тому атаки мали невибірковий характер.

51. 7 березня 2022 р. у місті Суми внаслідок авіаудару було скинуто щонайменше дві бомби на житловий район, через що загинуло принаймні 15 цивільних осіб та було поранено шість цивільних. Комісія побачила дві зони ураження, де шість будинків були повністю зруйновані. Інші житлові будинки було значно пошкоджено в радіусі понад 100 метрів від місця падіння бомб. Єдиним потенційним військовим об'єктом, виявленим поблизу, був мобілізаційний пункт, який, за словами мешканців, на той час не використовувався.

4. Створення загрози для цивільного населення

52. Комісія виявила, що у декількох випадках Збройні сили РФ, вочевидь, навмисно розміщували свої війська або техніку у житлових районах або поблизу цивільного населення заради зменшення ймовірності нападів. Збройні сили РФ також змушували цивільних залишатися всередині або поблизу своїх позицій, наражаючи людей на значний ризик.

53. У селі Козаровичи, Київська область, літня жінка доповіла, що коли Збройні сили РФ прибули наприкінці лютого, то солдати зайшли до її будинку та пояснили, що в них були накази знайти місця для переховування їхньої техніки. Ця жінка та інші місцеві жителі розказали Комісії, що Збройні сили РФ паркували військову техніку між житловими будинками, на подвір'ях та в гаражах, та вели вогонь по українських позиціях з-поміж між будинків. У селі Липівка, Київська область, одна жінка та її донька сказали, що коли Збройні сили РФ окупували їхнє село 28 лютого, вони розмістили одну військову машину, яку ця жінка ідентифікувала як танк, поруч із їхнім будинком, доки вони переховувалися у підвалі.

54. Збройні сили РФ застосовували схожу тактику у березні 2022 р. у селі Ягідне, Чернігівська область, де вони паркували військову техніку між будинками та обстрілювали позиції українських військових із подвір'їв людей. Крім того, російські військовослужбовці ув'язнили 365 цивільних у підвалі школи, в той час як вони захопили перший поверх тієї ж будівлі під свій штаб. Доки сотні цивільних осіб перебували в тій самій будівлі, Збройні сили РФ здійснювали атаки на позиції українських військових з території цієї ж школи, наражаючи цивільних на значний ризик (див. пар. 78-79 нижче).

55. Комісія також задокументувала, що на територіях підконтрольних українським збройним силам, особливо під час першої фази воєнних дій, у деяких випадках не було достатнього розрізнення між збройними силами та цивільним населенням, що наражало цивільне населення на небезпеку. У Чернігові мешканці розповіли Комісії, що у той час як школи №18 та №21 використовувалися для роздачі гуманітарної

¹⁷ При отриманні інформації щодо потерпілих із різних надійних джерел Комісія обрала мінімальну обґрунтовану кількість, яку вже підтверджено, але визнає, що у багатьох випадках, ці цифри, вірогідно, вище.

допомоги цивільним, а працівники шкіл написали на стінах однієї зі шкіл слово «діти», сили української територіальної оборони створили штаб у школі №18, і також були присутні у школі №21. Серед загиблих і поранених є як військові, так і цивільні особи, які постраждали в результаті авіаудару по школах і прилеглих будинках 3 березня 2022 р. У даному випадку Збройні сили України не змогли захистити підконтрольне їм цивільне населення від наслідків обстрілів через нерозрізнення цивільного населення і свого особового складу.

5. Напади на цивільне населення

56. Комісія виявила численні випадки, коли Збройні сили РФ стріляли по цивільним, які намагалися втекти в безпечне місце та отримати їжу чи інші предмети першої необхідності, в результаті чого потерпілі були вбиті або поранені. У задокументованих випадках жертви були одягнені в цивільний одяг, пересувалися на цивільних автівках, та не були озброєні. Більшість таких інцидентів відбувалася вдень, з чого випливає, що нападники мали розуміти, що перед ними особи, які мають вигляд цивільних. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, при наявності будь-яких таких сумнівів, особа має вважатися цивільною. Напади, навмисно спрямовані проти цивільних осіб, є воєнними злочинами.

57. Кілька нападів відбулися, коли цивільні люди натрапили на російські військові колони, що рухалися. Солдати розстрілювали цивільних осіб з автоматів, а в деяких випадках – з озброєння, встановленого на їхній техніці. Ці напади демонструють нехтування вимогою міжнародного гуманітарного права щодо перевірки того, що ціль не є цивільними особами та цивільними об'єктами. У деяких випадках ці напади були навмисними.

58. Декілька інцидентів відбулося поблизу шосе Е40 у Київській області, також відомому як Житомирська траса, що наприкінці лютого та у березні 2022 р. контролювалося Збройними силами РФ. 28 лютого 2022 р. близько полудня військовослужбовці військової колони на шосе відкрили вогонь по чотирьом цивільним особам, які намагалися втекти через поля. Одна жінка отримала поранення в ногу. 1 березня 2022 р. близько 10 ранку військовослужбовці обстріляли цивільний автомобіль поблизу Копилова. Подружжю, яке перебувало в автівці (обом близько 60 років), вдалося врятуватися неушкодженими. 3 березня 2022 р., також приблизно біля 10 ранку, подружня пара та двоє їхніх дітей потрапили під обстріл поблизу села Мотижин. Внаслідок обстрілу загинуло двоє дорослих. Дев'ятирічна дівчинка вижила, а її 15-річна сестра отримала поранення, і досі є зниклою безвісти. Інші організації задокументували додаткові подібні інциденти у тому ж районі, що свідчить про те, що ці випадки не були поодинокими.

59. Комісія розслідує такі випадки у багатьох місцевостях всіх чотирьох досліджуваних регіонів, де відслідковується наявність чіткої закономірності. Наприклад, російська військова колона атакувала цивільну автівку у селі Шевченкове Чернігівської області, через що було вбито двоє цивільних людей (одного чоловіка та одну жінку) 8 березня. 27 лютого інша військова колона відкрила вогонь по цивільній автівці поруч із селом Вирівка, Сумська область, через що загинув чоловік та отримав поранення його дорослий син. За припущенням, 27 березня військовослужбовці Збройних сил РФ розстріляли дві цивільні автівки, коли люди намагалися покинути село Степанки, Харківська область, та у результаті вбили жінку та дівчинку. Одну з цих машин було позначено написом «*дити*».

В. Порушення проти особистої недоторканності

1. Огляд

60. Підсумовуючи приведені нижче висновки Комісії, слід зазначити, що у містах і населених пунктах, окупованих Збройними силами РФ у згаданих чотирьох регіонах, було вчинено порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, спрямовані проти особистої недоторканності людей. Ці порушення включали позасудові страти, катування, жорстоке поводження, сексуальне та гендерно

зумовлене насильство, незаконне позбавлення волі та тримання під вартою в нелюдських умовах, а також примусові депортації. Такі дії також є воєнними злочинами.

61. Комісія також виявила два випадки, коли Збройні сили України стріляли, ранили та катували людей, позбавлених боєздатності, що є воєнними злочинами. Хоча такі випадки нечисленні, Комісія продовжуватиме звертати на них увагу.

62. Мешканці відвіданих населених пунктів розповіли Комісії, що наприкінці лютого або на початку березня 2022 року Збройні сили РФ прибули до їхніх населених пунктів і часто розміщувалися в місцевих школах, адміністративних будівлях або житлових будинках. У більшості місць солдати ходили по домівках у пошуках «нацистів» або «бандерівців». Такі звернення є принизливими термінами, що часто використовуються посадовими особами Російської Федерації для опису прихильників українського уряду. У багатьох випадках вони конфіскували у людей телефони.

63. У населених пунктах, зайнятими Збройними силами РФ, місцеві жителі розповідали про масове мародерство, а подекуди – про безглузді руйнування. Мешканці розповідали про те, що солдати крали з магазинів та будинків продукти харчування та алкоголь, особисті речі, коштовності, комп'ютери та побутову техніку, таку як пральні машини та мікрохвильові печі. Солдати часто на вигляд перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

64. За словами опитаних співрозмовників, поведінка солдатів Збройних сил РФ була різною. Комісія також отримала повідомлення про те, що деякі військовослужбовці Збройних сил РФ допомагали людям втекти з полону, перешкоджали спробам інших вчинити сексуальне насильство або надавали медичну допомогу особам, які постраждали внаслідок нападів.

2. Позасудові страти

65. Розслідування у Київській, Чернігівській, Сумській та Харківській областях свідчать про систематичні страти без суду і слідства на територіях, тимчасово окупованих Збройними силами РФ, у лютому та березні 2022 року, що є порушеннями права на життя та воєнними злочинами.

66. Численні позасудові страти відбулися в Бучі Київської області. Місцеві та міжнародні організації, а також засоби масової інформації зібрали та опублікували велику кількість документації про події в Бучі. Комісія опитала місцевого посадовця, що одним з перших прибув на місце події після відступу солдат Збройних сил РФ. Він повідомив Комісії, що бачив вісім трупів на задньому дворі будинку, де солдати облаштували свою базу. У деяких з них руки були зв'язані за спиною і їхні тіла мали ознаки катувань. Він також бачив більше десяти трупів цивільних осіб, що лежали на вулиці. В іншому випадку п'ять тіл були знайдені у підвалі зі зв'язаними за спиною руками та вогнепальними пораненнями. Одна жінка підтвердила, що серед п'яти тіл був її дорослий син.

67. Позасудові страти мали місце і в багатьох інших населених пунктах. Комісія розслідує достовірні повідомлення про подібні страти у 16 інших містах та селищах, жертвами яких стали 49 осіб. Більшість з них – чоловіки призовного віку, але серед них також є двоє жінок та один 14-річний хлопчик. Такі випадки виявлено у всіх чотирьох регіонах, досліджуваних Комісією, що свідчить про наявність закономірності у рамках широкого географічного регіону.

68. Позасудові страти, підтвержені Комісією, відбувалися в місцях, де Збройні сили РФ займали позиції протягом тривалого періоду часу, поблизу лінії фронту. Це стосується населених пунктів, розташованих на північ від Києва, де Збройні сили РФ були змушені зупинити свій наступ; на південь від Чернігова, де Збройні сили РФ розпочали наступ з метою захоплення міста; та поблизу лінії розмежування між Збройними силами РФ та Збройними силами України у Сумській області. На момент написання доповіді Комісія не мала доступу до певних районів Харківської області через поточні загрози безпеці.

69. У справах, які розслідує Комісія, кілька елементів, часто у поєднанні, вказують на те, що жертви були страчені. Спільним елементом є те, що жертв востаннє бачили

під вартою або в присутності Збройних сил РФ. Тіла жертв були екзгумовані з окремих або братських поховань, а також з будинків або підвалів, які були захоплені і де перебували Збройні сили РФ. Тіла деяких жертв були знайдені зі зв'язаними за спиною руками, що чітко вказує на те, що жертва перебувала під вартою і на момент смерті не становила жодної загрози.

70. За словами свідків і тих, хто вижив, деякі з нападників звинувачували жертв у передачі інформації Збройним силам України, у співпраці з Збройними силами України або в будь-якому іншому сприянні боротьбі проти Збройних сил РФ. У випадку, задокументованому в селі Вишневе Чернігівської області, ще перебувало під окупацією Збройних сил РФ з 28 лютого до 4 квітня 2022 р., свідки повідомили, що Збройні сили РФ заарештували трьох дорослих братів 18 березня 2022 р., коли вони шукали осіб, винних у нападі на одну з російських колон. Російські військовослужбовці зв'язали жертвам руки за спиною, зав'язали очі та жорстоко били їх протягом трьох днів, після чого розстріляли їх та поховали у неглибокій могилі. Двоє з братів загинули, а третій отримав тілесні ушкодження, але вижив.

71. У випадках, розслідуваних Комісією, причини смерті жертв відповідають методам, які зазвичай застосовуються під час страт: вогнепальні поранення в голову, тупа травма або перерізані горла. У деяких випадках на тілах були також виявлені сліди катувань, такі як синці, рани та переломи (див. пар. 81-85 нижче).

72. Випадок, що ілюструє декілька з цих закономірностей, – це вбивство шістьох чоловіків у селі Старий Биків у Чернігівській області. Свідки детально описали, як військовослужбовці Збройних сил РФ затримали кількох місцевих жителів 27 лютого 2022 р., в день, коли вони взяли село під свій контроль, бо шукали людей, які керували дроном, що вбив одного з їхніх солдатів. Нападники забрали чоловіків на свою базу. Родичі чули крики та постріли з місця, де ті солдати утримували жертв. Наступного дня вони побачили тіла шести чоловіків, що лежали на вулиці, де все це сталося, але їм не дозволяли наблизитися до цього місця протягом дев'яти днів, після чого Збройні сили РФ дозволили їм забрати тіла. Тіла мали численні вогнепальні та колоті поранення, перерізане горло та зламані ребра.

73. Хоча позасудові страти без належного судового розгляду здебільшого відбувалися після незаконного затримання, Комісія також задокументувала випадки, коли жертв страчували у громадських місцях, на очах у інших людей. У селищі Веселе Харківської області двоє свідків повідомили, що солдати Збройних сил РФ побили і застрелили на смерть людину, яку вони витягли з автобуса, що перевозив людей до Російської Федерації. Після розправи нападники сказали іншим пасажиром, що жертву застрелили за те, що він передавав інформацію Збройним силам України.

74. Насильницька втрата близького члена сім'ї має глибокий вплив на тих, хто вижив. Родини описували пережиту травму, біль та гнів, які вони відчувають внаслідок цих подій. Мати чоловіка, страченого у Київській області, сказала: *«Я й досі прокидаюся вночі, стою у темряві і кличу мого сина, і кричу від болю»*.

3. Незаконне позбавлення волі, нелюдське поводження та примусове переміщення

75. Наприкінці лютого та у березні 2022 р. Збройні сили РФ незаконно утримували велику кількість цивільних на підконтрольних їм територіях, що є порушенням права на свободу та воєнним злочином. Жертвами стали представники місцевої влади, державні посадовці, ветерани Збройних сил України, волонтери, які евакуювали цивільне населення, та цивільні особи, які, як видається, були заарештовані безпідставно. Хоча більшість з них були чоловіками молодого або середнього віку, також було ув'язнено жінок, дітей та людей похилого віку. У декількох випадках нападники обшукували будинки та телефони жертв.

76. Збройні сили РФ утримували осіб в імпровізованих приміщеннях, створених у захоплених ними будівлях, таких як підвал школи, промисловий об'єкт, сільськогосподарський об'єкт, залізничний вокзал, аеропорт та інші приміщення. Жертвам часто не повідомлялося про причини їхнього затримання, ці дії не

розглядалися судовим органом, а їхні родини не інформували про їхнє місцезнаходження. Деякі з них і досі вважаються зниклими безвісти.

77. У більшості випадків утримання під вартою було настільки суворим, що таке ув'язнення порівнювалося до утримання в нелюдських умовах. Ув'язнення часто було тривалим, приміщення були тісними і переповненими, іноді десятки людей були вимушені ділити невелику площу і спати на підлозі. Чоловіків, жінок і дітей утримували разом в одному приміщенні. Під час березневих морозів їм не вистачало світла, вентиляції та тепла. Деякі з них були ув'язнені в металевому підвалі. Доступ до їжі, води та медичної допомоги був обмежений, а санітарні умови були незадовільними. Незаконне позбавлення волі часто передувало стратам, сексуальному насильству, катуванням та жорсткому поводженню.

78. У селі Ягідне Чернігівської області солдати Збройних сил РФ утримували 365 цивільних осіб, у тому числі 70 дітей, протягом 28 днів у підвалі місцевої школи, де вони встановили свої позиції у березні 2022 р. Постраждали повідомили, що солдати погрожували розстріляти їх, якщо вони не зберуться у підвалі. Солдати вимагали, щоб мешканці здали всі свої телефони. Умови утримання були нелюдськими. За словами потерпілих, приміщення було настільки переповнене, що деякі були змушені стояти або тижнями спати на стільцях. Світло та вентиляція були відсутні, повітря було гарячим і наповненим випарами від газових ламп. Зі стелі та стін капала вода, не було ні душових кабін, ні туалетів.

79. Військовослужбовці Збройних сил РФ принижували та ображали гідність затриманих. Доступ до їжі та води був дуже обмеженим, а доступ до медичної допомоги майже відсутній. Жертвам доводилося просити дозволу вийти з приміщення або скористатися туалетом, але випускали їх лише зрідка. На підвір'ї солдати навмання стріляли біля жертв, щоб налякати їх. Десять літніх людей померли під час ув'язнення внаслідок нелюдських умов, а в інших виникли проблеми зі здоров'ям. Комісія відвідала підвал і бачила на стіні написи, зроблені ув'язненими потерпілими, з іменами загинувших.

80. У деяких випадках, задокументованих Комісією, після початкового затримання в Україні люди були незаконно депортовані та примусово переправлені через Білорусь або безпосередньо до Російської Федерації, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. У Російській Федерації потерпілих надалі утримували у місцях позбавлення волі. Деякі жертви заявили, що під час їхнього транзиту через Білорусь Збройні сили РФ зареєстрували їх і видали їм посвідчення особи Російської Федерації. Свідки повідомляють, що бачили десятки затриманих українців у місцях позбавлення волі в Російській Федерації. Багато людей досі вважаються зниклими безвісти з територій, що перебували під окупацією Збройних сил РФ. Наприклад, Комісія отримала список з 58 місцевих осіб, які досі вважаються зниклими безвісти у Димері Київської області. Багатьох з них востаннє бачили під вартою Збройних сил РФ. Хоча родичі отримали підтвердження того, що деякі з них перебувають ув'язненими у Російській Федерації, доля багатьох досі невідома.

4. Катування, жорстке поводження та поранення осіб під особливим захистом

81. Комісія задокументувала численні випадки катувань і жорсткого поводження з боку Збройних сил РФ, що є порушенням заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, та воєнним злочином. Об'єктами катувань нападників ставали представники місцевої влади або працівники місцевої адміністрації, ветерани Збройних сил України та волонтери, які допомагали Збройним силам України. Нападники також переслідували осіб, які евакуювали цивільне населення. Катування та жорстке поводження відбувалися під час незаконного утримання в місцях позбавлення волі в Україні та Російській Федерації. Жертвами ставали переважно чоловіки, але серед потерпілих були і жінки.

82. За свідченнями потерпілих, Збройні сили РФ проводили довгі допити, що іноді тривали днями та супроводжувалися погрозами, залякуваннями, жорстким поводженням, сексуальним насильством і катуванням. Вони були спрямовані на

отримання інформації про Збройні сили України, їхні позиції, місцеві групи опору або на виявлення тих, хто допомагав Збройним силам України. Нападники також звинувачували жертв у передачі інформації Збройним силам України та вчиненні нападів і диверсій проти Збройних сил РФ. Постраждалі повідомили, що солдати називали жертв «фашистами» та «скотом».

83. Збройні сили РФ завдавали жертвам сильного фізичного та морального болю і страждань під час ув'язнення в Україні. Деякі з видів поведження включали зв'язування рук або наручників, зв'язування ніг, зав'язування очей тканиною, скотчем або мішками, які одягали на голову, жорстоке та тривале побиття прикладами автоматів або кийками, ураження електричним струмом за допомогою електрошокерів, погрози страти або імітації страти та тривале перебування на холоді. У деяких випадках жертви були страчені після катувань (див. пар. 69-72 вище). Один з потерпілих, який був затриманий і підданий тортурам Збройними силами РФ в Київській області, розповів Комісії, що протягом усього періоду ув'язнення, під час якого катування були безперервними, йому здавалося, що його *«тіло відключилося і перейшло у режим виживання»*. Жертви також описували акти примусового оголення протягом тривалого часу на очах у інших, що дорівнює сексуальному насильству.

84. Після перевезення та ув'язнення в Російській Федерації жертви описували, як їх знову роздягали догола, змушували годинами стояти голими перед іншими людьми або зі зв'язаними руками та ногами, а також піддавали тривалим побиттям. Одну жертву жорстоко били протягом двох днів після того, як вона відмовилася на камеру заявити про підтримку Російської Федерації. Ще одну жертву змушували стояти оголеною і кричати *«слава Росії»*, у той час, коли її били, і вона описала побиття як *«покарання за розмову українською мовою»* та за те, що *«не пам'ятала слова гімну Російської Федерації»*.

85. Постраждалі отримали короткострокові та довгострокові поранення і травми, такі як переломи обличчя, ребер, колін і пальців, синці, або були не в змозі ходити.

86. Комісія також задокументувала два випадки, коли українські військовослужбовці стріляли, ранили та катували захоплених у полон солдатів Збройних сил РФ, що є військовими злочинами. Після захоплення ці військовослужбовці набули статусу військовополонених і перебували під захистом міжнародного гуманітарного права. Генеральна прокуратура України повідомила, що її відомство відкрило кримінальні провадження щодо обох випадків.

87. В першому з цих випадків, що стався у період з 24 по 26 березня 2022 р. в селі Мала Рогань Харківської області, військовослужбовці Збройних сил України навмисно вистрілили зблизька по ногам трьом військовослужбовцям Збройних сил РФ, а потім побили одного з них прикладом автомата під час допиту цих же потерпілих. У другому випадку, близько 29 березня 2022 р. солдат Збройних сил України тричі вистрілив впритул та поранив вже пораненого військовослужбовця Збройних сил РФ поблизу Дмитрівки, що на Київщині. На відео видно інших нерухомих солдатів Збройних сил РФ неподалік, у тому числі одного зі зв'язаними за спиною руками та явним пораненням голови, що свідчить про ймовірну страту.

5. Сексуальне та гендерно зумовлене насильство

88. У досліджуваних регіонах за зазначений період часу Комісія розслідувала випадки зґвалтувань, скоєних деякими солдатами Збройними силами РФ в населених пунктах, які опинилися під їхнім контролем, що є воєнними злочинами. Вік жертв коливається від чотирьох до 80 років. Нападники гвалтували жінок і дівчат у їхніх будинках або викрадали та гвалтували їх у незайнятих помешканнях. У більшості випадків ці дії також прирівнюються до катувань та жорстокого або нелюдського поведження щодо жертв зґвалтування, так щодо родичів, яких змусили за цим спостерігати. Також було задокументовано інші випадки сексуального насильства щодо жінок, чоловіків та дівчат. Комісія продовжує розслідувати, у якій мірі сексуальне та гендерне зумовлене насильство було поширеним та систематичним явищем.

89. Розслідування справ, пов'язаних із сексуальним та гендерно зумовленим насильством, є складним завданням. Потерпілі стикаються з перешкодами у процесі

повідомлення про такі порушення. Через поточну безпекову ситуацію та вимушене переміщення жертви мають труднощі зі своєчасним доступом до належної медичної допомоги, психологічної підтримки, а також до правоохоронних органів. Також не завжди є можливість за допомогою судово-медичної експертизи задокументувати факт зґвалтування та повний обсяг травм, отриманих жертвами. Звіти про розтин часто зосереджуються на безпосередній причині смерті, а не на повному обсязі травм, отриманих жертвами, через брак ресурсів, прохання сімей не проводити розтин або стан останків.

90. У Київській області у березні 2022 р. двоє військовослужбовців Збройних сил РФ увійшли до будинку, кілька разів зґвалтували 22-річну жінку, вчинили акти сексуального насильства щодо її чоловіка та примусили подружжя до статевого акту в їхній присутності. Потім один з військовослужбовців примусив їхню чотирирічну доньку до орального сексу з ним, що є зґвалтуванням. Комісія наразі розслідує три інші достовірні повідомлення про зґвалтування Збройними силами РФ жінок та дівчат-підлітків у тому ж селі. В іншому селі Збройні сили РФ вивели жінку з її будинку і змусили її піти до сусіднього будинку, де один із солдатів Збройних сил РФ застрелив чоловіка, який намагався захистити свою дружину. Російські військовослужбовці відвезли обох жінок до іншого будинку, який слугував їхньою базою. Двоє солдатів Збройних сил РФ розвели їх по різних кімнатах, де гвалтували та чинили насильницькі дії сексуального характеру щодо обох жінок.

91. В іншому селі Київської області на початку березня 2022 р. військовослужбовець Збройних сил РФ увійшов до будинку 50-річної жінки. Застреливши її чоловіка, який намагався втрутитися, він відвів жінку до сусіднього порожнього будинку, де гвалтував її, доки не прибула інша військова частина Збройних сил РФ та не забрала його. Її чоловік помер від отриманих поранень через два дні, оскільки його не змогли доставити до лікарні. Комісія розслідує ще один випадок ймовірного сексуального насильства в той же період часу в тому ж районі.

92. У сусідньому селі на початку березня 2022 р. двоє військовослужбовців Збройних сил РФ неодноразово гвалтували 33-річну жінку після вбивства її чоловіка. Одного з ймовірних нападників було ідентифіковано, і проти нього було розпочато заочне кримінальне провадження. Комісія розслідує ще один випадок, що стався пізніше того ж місяця у тому ж селі. 56-річна жінка пояснила, що двоє з трьох військовослужбовців Збройних сил РФ, які увірвалися до її будинку, вчинили над нею групове зґвалтування, а третій спостерігав за цим і мастурбував. Вони вкрали у неї їжу та гроші. Через пару тижнів вона дізналася, що під час іншого випадку її чоловіка було закатовано і страчено.

93. У Чернігові та іншій області Комісія розслідувала два випадки зґвалтування жінок віком понад 80 років. Одна 83-річна жінка розповіла, що під час окупації її села Збройними силами РФ її зґвалтував військовослужбовець Збройних сил РФ у власному будинку, де також знаходився її недієздатний чоловік. В іншому випадку сусіди знайшли тіло літньої жінки, частково роздягненої, з кров'ю навколо її піхви. На прохання родини влада повного розтину не проводила.

94. Також у Чернігівській області у березні 2022 р. Збройні сили РФ окупували один з будинків більше тижня. За цей час командир підрозділу неодноразово вчиняв насильницькі дії сексуального характеру щодо 16-річної дівчини та погрожував вбити інших членів родини, які намагалися її захистити. Згодом було ідентифіковано двох із цих військовослужбовців Збройних сил РФ Росії.

95. Комісія також виявила випадок у Чернігівській області у березні 2022 р., коли військовослужбовець Збройних сил РФ увірвався до будинку, погрожував зброєю мешканцям та намагався зґвалтувати жінку на очах у її 3-річного сина. Сусіди, розбуджені шумом, збіглися до будинку, схопили та утримували військовослужбовця, у той час як інші пішли сповістити його командира.

96. У Харківській області Комісія розслідує два випадки повторних зґвалтувань. Протягом більше трьох місяців солдат Збройних сил РФ, як стверджується, гвалтував дівчинку-підлітка. В іншому випадку, за повідомленнями, військовослужбовець Збройних сил РФ постійно гвалтував 31-річну жінку, яка переховувалася у шкільному підвалі.

97. У кількох випадках, задокументованих Комісією, солдати Збройних сил РФ вчиняли сексуальне насильство щодо чоловіків та жінок під їхньою вартою, часто змушуючи їх роздягатися в умовах примусу та приниження людської гідності.

98. Ті, хто вижив, та їхні сім'ї залишаються глибоко травмованими випробуваннями, які вони пережили. Одна з жертв сказала Комісії: *«Цей досвід є дуже ганебним для мене, мені до нестями страшно і я залякана»*. Крім того, стигма, яка продовжує оточувати сексуальне насильство, вимагає терпіння, доки жертви не відчують себе в безпеці і не отримають належного догляду, щоб розповісти про те, що сталося. Деякі жертви відмовляються розмовляти. Деякі з них подумували про самогубство. Один психолог, що працює з потерпілими, сказав: *«Всі жертви, з якими я працюю, звинувачують себе в тому, що нападники їх помітили, і в тому, що їх звалтували»*.

C. Вплив на дітей

99. Події наприкінці лютого та у березні 2022 р. у чотирьох згаданих регіонах спричинили спустошливий та тривалий вплив на права та життя дітей. Дітей різного віку було вбито або поранено у своїх домівках, сховищах, на вулицях та ігрових майданчиках. За зазначений період у чотирьох вказаних областях УВКПЛ підтвердило загибель 112 дітей, включаючи 36 дівчат, 62 хлопців та 14 дітей, чию статтю не вдалося встановити.

100. Багато дітей загинуло внаслідок нападів із застосуванням вибухової зброї у населених пунктах (див. пар. 44-51 вище). Комісія розслідувала напади, жертвами яких стали діти. Наприклад, у місті Охтирка Сумської області 25 лютого 2022 р. внаслідок двох нападів із застосуванням вибухової зброї загинула семирічна дівчинка та був поранений восьмирічний хлопчик. У місті Суми 7 березня 2022 р. внаслідок нападу загинуло четверо дітей віком від шести до 16 років. У місті Чернігів 3 березня 2022 р. внаслідок кількох авіаударів загинув один хлопчик і семеро дітей отримали поранення.

101. Комісія задокументувала випадки порушення особистої недоторканності дітей. В одному випадку 14-річний хлопчик був знайдений мертвим разом зі своїм сусідом. Обидва мали травми голови, які вказували на наявність вогнепальних поранень, з чого можна зробити висновок, що їх було страчено (див. пар. 67-71 вище).

102. Більш того, Комісія виявила, що Збройні сили РФ незаконно утримували дітей у нелюдських умовах. В одному випадку 70 дітей знаходилися серед 365 цивільних осіб, яких Збройні сили РФ утримували протягом 28 днів у підвалі школи в селі Ягідне Чернігівської області, де солдати облаштували свою базу (див. пар. 78 та 79 вище). Деякі діти захворіли і не мали доступу до ліків. Наймолодшій дитині було лише півтора місяці.

103. Комісія підтвердила випадки сексуального насильства, коли російські військовослужбовці гвалтували дівчаток, після того як входили до будинків цивільних осіб або займали їх. Крім того, чотирирічна дівчинка чула крики своєї матері, коли її гвалтували в сусідній кімнаті. Такі дії також прирівнюються до катувань.

104. Воєнні дії серйозно вплинули на право дітей на освіту. За даними української влади, внаслідок нападів із застосуванням вибухової зброї було пошкоджено або зруйновано сотні шкіл і дитячих садків у чотирьох регіонах. Комісія незалежно задокументувала пошкодження семи таких закладів (див. пар. 42 вище). Авіаудари по Чернігову 3 березня 2022 р., наприклад, серйозно пошкодили школи №18 та №21, в яких раніше навчалося понад 1200 учнів.

105. Однією з причин значних пошкоджень і руйнувань шкіл є те, що як російські, так і Збройні сили України використовували деякі з цих шкіл у військових цілях.¹⁸ Комісія задокументувала один випадок, коли школа в Харківській області була спочатку зайнята Збройними силами РФ, а потім українськими військами. У той час як міжнародне право не забороняє збройним силам використовувати школи, присутність

¹⁸ Школи 18 та 21 у Чернігові.

військовослужбовців у приміщеннях шкіл та їхнє використання у військових цілях ставить школи під загрозу нападу як військові об'єкти.

106. Комісія також розглянула випадки безпідставного пошкодження шкіл та шкільного обладнання. Директор школи в Київській області повідомив Комісії, що Збройні сили РФ, які окупували село, знищили понад 250 комп'ютерів, меблі та практично всі вікна і двері в школі, і поділилися фотографіями руйнувань.¹⁹

107. Сукупні наслідки пошкодження та руйнування навчальних закладів, масове переміщення учнів та вчителів, а також той факт, що велика кількість шкіл не відповідає встановленим вимогам шкільної безпеки, включаючи належні бомбосховища, означають, що з початком навчального року велика кількість українських дітей була змушена відвідувати заняття в режимі онлайн. Незважаючи на те, що українська влада розробила значний контент для дистанційного навчання, багато дітей, особливо в сільській місцевості, не мають доступу до обладнання, електрики, мобільного зв'язку та інтернету, що дозволило б їм відвідувати заняття дистанційно, і, таким чином, їхнє право на освіту ставиться під загрозу.

108. Війна змусила тисячі дітей тікати, вирвала їх із повсякденного життя і в багатьох випадках розлучила з батьками, які або приєдналися до бойових дій, або не змогли виїхати. Ті, хто залишився, наражалися на вибухи та сирени повітряної тривоги, а багато хто став свідком травматичних подій, у тому числі вбивства або каліцтва батьків та близьких. Батьки, члени родин та працівники гуманітарних організацій розповідали, що всі ці фактори мали глибокий психологічний вплив на дітей. Деякі з них бояться гучних звуків, залишатися на самоті, а також чоловіків, особливо у формі. Батьки також розповідали, що їхні діти мали проблеми зі сном та переживали нічні кошмари. Після нападу із застосуванням вибухової зброї у житловому районі Харкова одна мати розповіла, як цей напад вплинув на її доньку: *«Її сильно травмовано, і вона тепер спить тільки у коридорі. Вона також йде у коридор кожного разу, як чує сирени протягом дня, і її починає трусити».*

V. Заключні зауваження

109. За результатами розслідування подій у Києві, Чернігові, Харкові та Сумах наприкінці лютого та у березні 2022 року Комісія знайшла обґрунтовані підстави для висновку, що починаючи з 24 лютого 2022 р. в Україні було скоєно цілу низку воєнних злочинів, порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Як детально викладено у цій доповіді, Збройні сили РФ несуть відповідальність за переважну більшість порушень, виявлених Комісією. Комісія також виявила випадки порушення міжнародного гуманітарного права Збройними силами України, включаючи дві ситуації, в яких вони скоїли воєнні злочини. Незважаючи на те, що такі випадки нечисленні, Комісія і надалі приділятиме цьому увагу.

110. Вплив цих порушень на життя людей в Україні є безмірним. Втрати людських життів обчислюються десятками тисяч. Руйнування інфраструктури, що є знищенням не лише фізичних об'єктів, але й продуктів життєдіяльності та джерел безпеки для майбутнього, є безмірним. Деякі люди, чиї будинки було пошкоджено вибуховою зброєю, не мають іншого вибору, окрім як залишатися у своїх домівках з саморобними стінами та вікнами у той час, як наближається зима. Їм доводиться справлятися з трагічною втратою членів родини, родичів чи друзів, зникненням близьких, наслідками масштабних руйнувань.

111. Найважливіше те, що члени сімей, які втратили своїх близьких, висловили сильну потребу в тому, щоб запанувала справедливість. Вітчим, чий син був убитий в Бучі, розповів Комісії: *«Раніше я хотів знайти винних і вбити їх. Але зараз я хочу, щоб винні постали перед судом і щоб правда вийшла назовні».*

112. У зв'язку з цим, сьогодні більш аніж будь-коли, повноцінна координація численних національних та міжнародних ініціатив в Україні у сфері притягнення до відповідальності є ключовим фактором, що гарантує суворе дотримання відповідних стандартів збору доказів та їхнього використання у судових процесах, що відповідають

¹⁹ Ліцей 1 у Гостомелі.

гарантіям належної правової процедури. Комісія висловлює сподівання, що ця тенденція стане більш усталеною.

VI. Наступні кроки

113. Приділивши особливу увагу порушенням, скоєним у чотирьох регіонах, що вказані у резолюції S/34-1, Комісія поступово спрямовуватиме більше своїх ресурсів на роботу у ширших часових, географічних та тематичних рамках, викладених у резолюції 49/1.

114. Питання, що становлять інтерес, включатимуть можливі порушення у фільтраційних таборах, ймовірні примусові переміщення людей, умови, за яких, як стверджується, відбувається прискорене усиновлення дітей, а також зміни в місцевій адміністрації та так звані «референдуми», наслідки яких стають все більш явними з огляду на останні події.

115. Комісія продовжуватиме свою роботу відповідно до підходу, орієнтованому на інтереси жертв, який вона тлумачить не лише як незаподіяння шкоди жертвам, але й, безумовно, як надання рекомендацій щодо форм притягнення до відповідальності, що доповнюють кримінальну відповідальність, у тому числі заходів визнання, репарацій, реабілітації, відновлення та, що важливо, гарантій неповторення.